

R. FRANGEŠ-MIHANOVIĆ, *Filozofija*. Zagreb, Institut za suvremenu povijest

FRANKOVIĆ, Eugen, povjesničar umjetnosti (Zagreb, 17. III. 1930). Diplomirao na Filozofskome fakultetu u Zagrebu 1963, gdje je i zaposlen u Institutu za povijest umjetnosti od 1964. Bavi se teorijom i kritikom arhitekture i urbanizma, zaštitom spomenika i okoline; istražuje povijesni razvoj prostorne formacije, sudjeluje u prostornom i urbanističkom planiranju. Sastavio je i vodio program revitalizacije Grožnjana u Istri. U okviru izložbe »Secesija u Hrvatskoj« (Zagreb 1977) obradio arhitekturu secesije u Zagrebu. Predavao je u Centru za industrijsko oblikovanje u Zagrebu.

BIBL.: *Prilog upoznavanju odnosa romaničke prema antičkoj umjetnosti u Dalmaciji*, Peristil, 1957, 2; *Urbana sredina*, Naše teme, 1964, 11; *Javnost spomenika*, ŽU, 1966, 2; *Razlozi prijedloga za Grožnjan*, ČIP, 1971, 220; *Uloga H. Bolléa u urbanističkom planiranju Zagreba*, ŽU, 1978, 26–27; *Regulatorna osnova Zagreba iz 1865. godine*, ibid., 1981, 32; *Gradnje, norme i spomenici – razvoj građevnoredovnih normi i kriterij intervencija u povijesnim jezgrama Zagreba*, Peristil, 1983, 26; *Regulatorna osnova istočnih područja Zagreba*, ANŽO, 1983, 49; *Urbanističko planiranje Zagreba od 1945. do 1985.* Radovi IPU, 1985, 9; *Učitelj modeliranja na Obrtnoj školi (kod njega su učili, između ostalih, R. Frangeš-Mihanović i R. Valdec)*, Lenucijeva era, Arhitektura, 1988, 204–207; *Lenuci u Zagrebu* (katalog), Zagreb 1988; *Urbanističko planiranje u Hrvatskoj na mijeni stoljeća*, Peristil, 1988/89, 31–32; *Pitanje obnove Hrvatske*, Sabor hrvatskih graditelja '93, Crikvenica 1993.

Z. Poz.

FRANZ, Ignjat, klesar i kipar (Frenštád, Moravska, 19. XII. 1855 – Zagreb, 4. VI. 1942). Obrt je izučio u Moravskoj, usavršio se u Beču radeći na Vijećnici F. Schmidta. Sa H. Bolléom došao je 1879. u Zagreb kao stručnjak u katedralnu klesarsku radionicu. God. 1883–1920. bio je učitelj modeliranja na Obrtnoj školi (kod njega su učili, između ostalih, R. Frangeš-Mihanović i R. Valdec). Radio je mahom na svim Bolléovim gradnjama i obnovama sakralnih građevina: u franjevačkoj crkvi u Zagrebu i Iloku, u crkvi Sv. Katarine i kapelici na Ilirskom trgu u Zagrebu, župnoj crkvi u Dugom Selu, u proštenišnoj u Mariji Bistrici, grkokatoličkoj katedrali u Križevcima te sabornoj crkvi u Pakracu, čiji se portal ubraja u vrhunska ostvarenja njegova umijeća. Radio je također na arkadama na Mirogoju gdje je klesao i niz nadgrobnih spomenika, potom na grobnici bana J. Jelačića u zaprešićkim Novim dvorima. Izradio je kamene oltare u crkvi Sv. Terezije u Bjelovaru, te klesarske dekoracije na

glavnome oltaru u zagrebačkoj katedrali. Od četiri kamena poprsja obnovitelja katedrale u južnom tornju, jedno prikazuje Franza. Klesao je bazen fontane s Marijinim stupom pred katedralom i Bolléov vodoskok na Zrinjevcu. Izveo je štukature u »Zlatnoj dvorani« u palači u Opatičkoj ul. 10 i u palači J. hrv. štedionice (Oktogon), klesarske ukrase na zgradi HNK, gimnaziji na Rooseveltovu trgu (Muzej Mimara), Umjetničkom paviljonu, u gimnaziji u Sušaku. Posljednje mu je djelo podnožje za Frangešov spomenik kralju Tomislavu (1938–39). Bio je član Društva umjetnosti; izlagao je na Milenijskoj izložbi 1896. u Budimpešti.

LIT.: Z. Marković, Frangeš Mihanović, Zagreb 1954, str. 24–26, 237. – V. Frkin, Herman Bollé i obnova franjevačkih sakralnih objekata, ŽU, 1980, 29–30. – O. Maruševski, Iso Kršnjavi kao graditelj. Izgradnja i obnova obrazovnih, kulturnih i umjetničkih objekata u Hrvatskoj, Zagreb 1986.

O. Ma.

FRANJEVCI, red u Katoličkoj crkvi kojega je 1208. osnovao Sv. Franjo Asiški (umro 1226) radi evangelizacije najsiromašnijih slojeva puka, a potvrdio papa Honorije III. 1223. Samostane, koji su prema Franjinoj želji bili vrlo skromni, isprva podižu nadomak gradova i u predgrađima, a potom ulaze i u gradove, u tzv. varoši. Prihvaćaju klaustrarski tip samostana s jednobrodnom crkvom koja nerijetko ima sažeti transept. Presvođeno je redovito samo svetište, dok se u lađi nalazi otvoreno krovništvo, ponekad kasetirano. Premda je Sv. Franjo bio protiv slika u crkvi, osim Križa (raspeća), slike Majke Božje i Sv. Ivana u svetištu, u kasnijim se stoljećima od toga odustajalo, pa su franjevački samostani postali stjecišta umjetnika koji su radili poliptihe velikih razmjera za glavne oltare. Red se odmah nakon osnutka nevjerovatnom brzinom raširio po cijeloj Europi, tako da već sred. XIII. st. nema važnijega naselja u kojemu nisu i franjevci.

F. se dijele u tri reda, a prvi red u tri ogranka. Prvi red (osn. 1209) namijenjen je muškarcima koji žele živjeti u samostanu. Taj se red tijekom povijesti dijelio na brojne ogranke, a od 1900. ustalio se na tri: Mala braća ili opservanti, konventualci i kapucini. Mala braća (opservanti ili jednostavno franjevci), nose habit smeđe boje s pojasom i kukuljicom, smatraju

UNUTRAŠNOST FRANJEVAČKE CRKVE U ZAGREBU

se legitimnim nasljednicima onoga reda koji je zamislio Sv. Franjo. Konventualci su nešto umjerenija struja franjevaštva, koja se počela diferencirati još u XIII. st. a konačno se odvojila od Male braće krajem XV. st. Do razgraničenja samostana u kojima su dotada živjeli zajedno, došlo je u našim krajevima poč. XVI. st. Nose habit i kukuljicu crne boje. Kapucini se odvajaju 1528. a cilj im je strogo održavanje pravila reda. Nose habit i

FRANJEVCI, ljekarna Male braće u Dubrovniku

kukuljicu (bez oplećka) smeđe boje te bradu. — Drugi red (klarise), osn. 1213, namijenjen je ženskim osobama koje žele živjeti u samostanima. Žive u strogoj klauzuri i nose odijelo smeđe boje. — Treći je red namijenjen svima koji ostaju u svojem zvanju ili obitelji, ali žele provoditi u život bitna načela franjevaštva. Neki, koji nisu bili oženjeni, počeli su se udruživati i živjeti kao pustinjaci te su se sred. XV. st. ustrojili kao pravi i od crkve odobreni red; žive u samostanima, a nazvani su Treći samostanski red (trećoreci).

Franjevci su u Hrvatsku došli još za života Sv. Franje, te je već 1217. osnovana provincija Ultramarina, a 1232. spominje se Hrvatska provincija Sv. Serafina, kojoj pripadaju svi samostani u J Hrvatskoj, dok oni u Slavoniji pripadaju Ugarskoj provinciji. Krajem XIII. st. osniva se posebna Bosanska provincija, dok su u primorju dvije provincije, Dalmatinska i Dubrovačka. God. 1661. osnovana je Hrvatska provincija za bansku Hrvatsku, a 1735. nastaje na kopnenome dijelu sr. Dalmacije Splitska provincija. Premda su franjevci već sred. XIII. st. u gotovo svim primorskim gradovima, isprva grade jednostavne nastambe ili žive u običnim kućama tako da njihovi očuvani samostani potječu tek iz poč. XIV. st. God. 1272. Dalmatinska provincija ima 4 kustodije s 22 samostana, a 1340. već 30 samostana: Skadar, Ulcinj, Bar, Kotor, Dubrovnik, Daksa, Korčula, Split, Trogir, Šibenik, Skradin, Bribir, Zadar, Pag, Ugljan, Pašman, Ponovi, Rab, Krk, Cres, Senj, Modruš, Pula, Poreč, Piran, Kopar, Buje, Milje, Trst.

U XIV. i XV. st. osniva se na tome području niz novih samostana: Rijeka dubrovačka, Slano, Ston, Cavtat, Pridvorje, Lopud, Orebić, Badija, Makarska, Hvar, Zaostrog, Karin, Visovac, Nerezine, Kapor, Košljun, Trsat i još neki manji. Krajem XVII. i u XVIII. st. gradi se niz samostana u zaleđu sr. Dalmacije (Splitska provincija): Karin, Šibenik (Sveti Lovro), Knin, Sinj, Split (Dobri), Omiš, Imotski, Živogošće, Sumartin. U samostanima izgrađenim u doba baroka klaustr je rjeđe upotrijebljen, a samostani imaju jedno ili dva krila povezana s vrtom i gospodarskim kompleksom. — U panonskome dijelu Hrvatske bile su krajem XIII. st. dvije kustodije s 12 samostana: Zagreb, Zemun, Varaždin, Požega, Ilok, Koprivnica, Našice, Kloštar Ivanić, Šarengrad. Za vrijeme Turaka ti su samostani, osim Zagreba i Varaždina, zatvoreni; neki su od njih ponovno otvoreni u XVII. st., a izgrađeni su i novi: Sveti Leonard u Kotarima, Jastrebarsko, Samobor, Karlovac, Klanjec, Krapina, Čakovec, Kloštar Ivanić, Kostajnica, Slavonski Brod, Virovitica, Bjelovar, Križevci, Cernik i još neki manji. Samostani u kontinentalnoj Hrvatskoj, nastali u XIII. i XIV. st., bili su građeni u gotičkome stilu, ali se od njih očuvalo tek nekoliko crkava i to djelomice (Zagreb, Ivanić, Ilok), dok su samostani nastali u XVIII. st. odreda građeni u baroknome stilu, s velikim crkvama i prostranim klaustrima, te su prava remek-djela barokne arhitekture s isto tako vrijednim slikama i kipovima u njima. Razdvajanjem poč. XVI. st. konventualci su ostali u samostanima u Splitu (Sv. Frane), Šibeniku (Sv. Frane), Visu, Bribiru, Krku, Rabu, Cresu, Puli, Poreču, dok su ostali samostani pripali Maloj braći. U XX. st. konventualci su se proširili i u kontinentalni dio Hrvatske.

Kapucini su u Hrvatsku došli poč. XVII. st. iz Venecije i Štajerske, te grade niz samostana, uglavnom u gradovima: Rijeci 1610, Zagrebu 1618, Herceg-Novom 1688, Varaždinu 1701, Osijeku 1703, Karlobagu 1710, Zemunu 1724, Gospiću 1716, Zadru 1732, Senju, Krapini. Budući da im je glavna djelatnost propovijedanje, gradili su relativno velike crkve i kraj njih skromne samostane. Reformom Josipa II. mnogi su samostani ukinuti. — Samostanski su trećoreci-glagoljaši kao eremiti prisutni u Dalmaciji već sred. XIII. st.; sred. XV. st. naglo se razvijaju i grade niz samostana uglavnom na otočićima, morskim tjesnacima ili u blizini gradova na području od Šibenika do Kopra. Samostane osnivaju u Zadru (Sveti Ivan) 1432, Zaglavu na Dugome otoku 1454, otočiću Galovcu pred Zadrom 1448, Luci na Prviću 1463, Osoru (Bijar) 1465, Porozini 1465, Kopru 1467, Glavotoku 1468, Martinšćici na Cresu 1479, Rabu 1479, Poratu na Krku 1480, Sustjepanu kraj Pirovca 1511, Božjem Polju, Novigradu. U XX. st. raširili su se i u kontinentalnome dijelu Hrvatske. Budući da su samostani izvan naselja, a redovnici su brojni i bave se zemljoradnjom, grade relativno male crkve i kraj njih velike samostane. U bogoslužju i administraciji upotrebljavaju glagoljicu pa su popularno nazivani glagoljašima.

FRANJO, Sv. Antun. Zarečje, crkva Sv. Antuna

Franjevci su u Bosnu došli već u XIII. st. Isprva su bili pod upravom Ugarske provincije, ali se već krajem XIII. st. osniva posebna Bosanska vikarija koja sred. XIV. st. obuhvaća osam kustodija od kojih su 4 na području današnje Bosne i Hercegovine, a ostale 4 u Mačvi, Banatu, Bugarskoj i Rusiji. Premda su na području današnje BiH imali više od 20 samostana, o njima se malo zna, a arhit. je ostataka još manje, dok je neke teško i ubicirati.

U XIV. i XV. st. mogu se pratiti samostani u Kraljevoj Sutjesci, Kreševu, Fojnici, Visokom, Rami, Šćitu, Gučoj Gori, Mostaru, Jajcu, Zvorniku, Srebrenici. Dolaskom Turaka samostani su bili uglavnom porušeni, a tek ih je nekoliko ostalo pošteđeno. U XIX. st. slabljenjem tur. vlasti, a pogotovo dolaskom Austrije, nastaje razdoblje nagle gradnje novih samostana i crkava, tako da su svi stari samostani prošireni a izgrađeni su i brojni novi. Sudeći prema ostacima nekih starih samostana (Srebrenica, Jajce, Zvornik), bili su građeni u gotičkome stilu pod tal. utjecajem, tj. s pravokutnom apsidom i jednobrodnom lađom. Novi samostani i crkve iz XIX. i XX. st. građeni su u raznim historicističkim stilovima.

LIT.: Franjo među Hrvatima (zbornik), Zagreb 1976. — M. Mirković, Zagrebačka franjevačka crkva na Kapolu i njezino kulturnopovijesno značenje, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 1987, 13. — Franjevci Bosne i Hercegovine na raskršću kultura i civilizacija (katalog), Zagreb 1988. — Mir i dobro (monografija Franjevačke provincije Presvetog otkupitelja), Split s. a. — Collection of franciscan monastery Široki Brijeg, Široki Brijeg 1990. — A. Badurina, Uloga franjevačkih samostana u urbanizaciji dubrovačkog područja, Zagreb 1990. — Franjevačka provincija Bosna Srebrena, Sarajevo 1991. — V. Belaj, Razvoj franjevaštva na području Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda, u zborniku: Franjevci Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1992. — M. Mirković, Franjevci i likovna umjetnost u kontinentalnom dijelu Hrvatske, ibid. A. Bad. i L. D.

FRANJIC, Petar, slikar (Gola kraj Koprivnice, 17. V. 1904 — Zagreb, 3. III. 1987). Studirao na Akademiji u Zagrebu. Njegovi rani crteži obilježeni su dokumentarističkom izvedbom i socijalno-kritičkim angažmanom (*Hoćemo posla*, 1932; *Međimurec*, 1934). Kasnije slika portrete i pejzaže (*Portret Dunje*, 1951; *Zima*, 1972). Izlagao je s grupom »Zemlja« kao gost

(1934), s ULUH-om i ULUPUH-om, samostalno u Koprivnici (1978) i Križevcima (1979). Bio je nastavnik u Školi primijenjene umjetnosti u Zagrebu. Izvodio dekorativne radove, opremao i ilustrirao knjige.

LIT.: M. Špoljar, Petar Franjić (katalog), Koprivnica 1978.

R.

FRANJO, zlatar iz Bergama. U prvoj pol. XV. st. ima radionicu u Dubrovniku. Zajedno s Nikolom iz Firence obavezao se 1417. iskovati srebrnu palu za crkvu Sv. Vlaha u Dubrovniku, s osamnaest likova svetaca ukrašenu emajlom i pozlatom. Zajedno su iskovali i dva srebrna anđela za samostan Sv. Klare 1418, a 1444. Franjo se spominje i u Splitu.

LIT.: C. Fisković, Dubrovački zlatari od XIII do XVII stoljeća, SHP, 1949, 1, str. 207, 208.

FRANJO, kipar (XV. st.). God. 1457. isklesao je u crkvi sela Zarečje kraj Pazina sjedeću figuru Sv. Antuna, pustinjaka rustičnih gotičkih oblika. Na podnožju kipa uklesana su imena majstora i naručilaca.

LIT.: V. Ekl, Gotičko kiparstvo u Istri, Zagreb 1982.

FRANJO IZ KRKA (Magistro Francischo de Veia muradore), graditelj nastanjen na Rabu (XV/XVI. st.). Pripisuje mu se nacrt za crkvu Sv. Kvirina u Krku (1489). Graditelj je kapele Sv. Šimuna (1492), ženskog samostana Sv. Franje s crkvom Sv. Antuna (1492) i kuće obitelji Galzinja u Rabu (1525).

LIT.: C. Fisković i K. Prijatelj, Albanski umjetnik Andrija Aleši u Rabu, Split 1948, str. 8, 9. D. Kt.

FRANJO IZ MILANA (Franciscus q. Antonii de Sesto, F. de Mediolano), zlatar u Zadru. Spominje se 1359—1400. Sklopio je 5. VII. 1377, sa zastupnicima ugarsko-hrv. kraljice Elizabete, ugovor za izradbu srebrnog pozlaćenog kovčega za moći Sv. Šimuna, koji je završen 1380; o tome svjedoči kraljičin posvetni natpis i majstorov potpis. Izrađen je u tehnici iskucavanja a ima oblik sarkofaga s dvostrešnim krovom. Na krovu je s prednje strane prikazan ležeći lik sveca, a ostale plohe ispunjene su s 13 figuralnih kompozicija. Na prednjoj strani se nalazi glavna kompozicija s motivom *Prikazanje u hramu* (kopija Giottove freske u Padovi), dok ostale prikazuju svečeva čuda i neke događaje vezane uz darovatelje, te imaju pov. i dokumentarnu vrijednost (*Ulazak kralja Ludovika u Zadar*, *Smrt kraljičina oca*, *Kraljica uzima svečev prst*, donacijska kompozicija).

FRANJO IZ MILANA, zlatarov lik, detalj škrinje Sv. Šimuna. Zadar, crkva Sv. Šimuna

